

Kasprzak K., 2009. *Potencjalny wpływ realizacji ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego na środowisko przyrodnicze. Problemy Ekologii Krajobrazu, T. XXV. 5-10.*

Potencjalny wpływ realizacji ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego na środowisko przyrodnicze

Potential influence of settlement realization of the plan of spatial development of Wielkopolska region on environment

Krzysztof Kasprzak

Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego
Wydział Turystyki i Rekreacji
Katedra Geografii Turyzmu, Zakład Zagospodarowania Turystycznego
ul. Rybaki 19, 61-884 Poznań

Abstract. In a forecast of the influence of plans of spatial development of Wielkopolska on environment, the attention has been paid to possibilities of matching the space of the region to challenges of XXI century and increasing efficiency of using development resources of the region. It has been evaluated that conflicts may appear between the strengthening of region creative functions of Poznań (European metropolis), Kalisz, Ostrów Wlkp. (over-regional system) and the restructuring areas of improper development potential. The realization of plans of protection areas will have beneficial influence on natural resources. However, those plans have negative influence on the protection of open suburban areas being under strong urbanization pressure. From the environment protection and balanced development point of view a lot of negative features have the development of over-local transport and technical infrastructure systems. Positive influence will be visible especially in the protection of surface water.

Słowa kluczowe: zagospodarowanie przestrzenne, środowisko przyrodnicze
Key words: tourist development, natural environment

Wstęp

Do zadań samorządu województwa należy kształtowanie i prowadzenie regionalnej polityki przestrzennej. Jej podstawowym instrumentem jest plan zagospodarowania przestrzennego, którego uchwalenie należy do wyłącznej właściwości sejmiku województwa (Ustawa ... 1998). Organy samorządu województwa sporządzają plan zagospodarowania przestrzennego województwa, prowadzą analizy i studia oraz opracowują koncepcje i programy, odnoszące się do obszarów i problemów zagospodarowania przestrzennego odpowiednio do potrzeb i celów podejmowanych w tym zakresie prac, zgodnie z art. 38 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Ustawa ... 2003). Podstawą prawną sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego są przepisy ustawowe o działalności samorządu województwa (Ustawa ... 1998), o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Ustawa ... 2003) oraz odpowiednie uchwały sejmiku wojewódzkiego województwa wielkopolskiego (Uchwała ... 2004, 2005).

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest jednym z trzech dokumentów – obok Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego (Strategia ... 2005, Prognoza ... 2005) i Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego (Wielkopolski Regionalny ... 2006, Prognoza ... 2006), które decydują o przyszłości regionu. Plan zawiera uszczegółowienia oraz wskazania dla działań w przestrzeni, których realizacja jest wypełnieniem zadań określonych przez Strategię oraz podstawowe informacje niezbędne dla podejmowania decyzji planistycznych i inwestycyjnych opartych o priorytety programu operacyjnego. Realizacja priorytetów planistycznych związanych z kształtowaniem rozwoju przestrzennego nastąpi w wyniku działań samorządu gminnego, w tym również poprzez lokalizację inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym.

Obowiązek sporządzania prognozy oddziaływania na środowisko planu zagospodarowania przestrzennego województwa wynika z przepisów prawa ochrony środowiska, zgodnie z którymi m.in. projekty planów zagospodarowania przestrzennego oraz projekty strategii rozwoju regionalnego wymagają przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, którego elementem jest prognoza oddziaływania na środowisko (Ustawa ... 2001).

Cel i zakres prognozy

Podstawowym celem prognozy projektu Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego (Prognoza ... 2007) jest ustalenie, czy zapisy projektu Planu (Plan ... 2007), przedstawiającego w przestrzeni ustalenia zawarte w aktualnej Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego (Strategia ... 2005), nie naruszają zasad ochrony środowiska przyrodniczego. Prognoza ma również ułatwić identyfikację możliwych do określenia skutków środowiskowych spowodowanych realizacją postanowień analizowanego dokumentu oraz ocenić, czy przyjęte rozwiązania ochronne w dostateczny sposób zabezpieczają przed powstawaniem konfliktów i zagrożeń w środowisku.

Potencjalny wpływ realizacji ustaleń projektu Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego na środowisko przyrodnicze

Celem Generalnym obecnej Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego, rozwijającej ustalenia strategii z lat poprzednich (Strategia ... 2000) jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Celowi Generalnemu podporządkowane są cztery cele strategiczne oraz 21 celów operacyjnych, które nie wyczerpują całego obszaru interwencji poszczególnych celów strategicznych. Wskazują głównie na najważniejsze, w perspektywie roku 2013, aspekty ich realizacji. Przykładowo w ramach celu strategicznego „Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku” realizowane będą cele operacyjne dotyczące wzrostu spójności komunikacyjnej, powiązań z otoczeniem oraz znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego, przygotowania i racjonalnego wykorzystania terenów inwestycyjnych, wzmocnienia regionotwórczych funkcji aglomeracji poznańskiej jako ośrodka metropolitalnego o znaczeniu europejskim, wielofunkcyjnego rozwoju ośrodków subregionalnych i lokalnych oraz restrukturyzacji obszarów oraz sektorów o niewłaściwym potencjale rozwojowym.

Zgodnie z programem ochrony środowiska województwa wielkopolskiego (Program ... 2002, Plan ... 2003, 2008), podstawowymi celami służącymi podniesieniu jakości życia obecnego i przyszłych pokoleń są: minimalizacja wpływu na środowisko oraz eliminacja ryzyka dla zdrowia ludzi w miejscach największego oddziaływania na środowisko, racjonalizacja zużycia energii, surowców i materiałów wraz ze wzrostem udziału wykorzystywanych zasobów odnawialnych, zapewnienie odpowiedniej jakości użytkowej wód, racjonalizacja zużycia wody, zwiększenie zasobów w zlewniach oraz ochrona przed powodzią, zapewnienie wysokiej jakości powietrza, redukcja emisji gazów cieplarnianych i niszczących warstwę ozonową, i ochrona przed promieniowaniem elektromagnetycznym, ochrona powierzchni ziemi, w tym powierzchni biologicznie czynnej i gleb przed degradacją, zminimalizowanie ilości wytwarzanych odpadów oraz wdrożenie nowoczesnego systemu wykorzystania i unieszkodliwiania, zachowanie walorów i zasobów przyrodniczych z uwzględnieniem georóżnorodności i bioróżnorodności oraz rozwoju zasobów leśnych, ochrona przed

Potencjalny wpływ...

nadzwyczajnymi zagrożeniami środowiska oraz sprostanie nowym wyzwaniom, czyli zapewnienie bezpieczeństwa chemicznego i biologicznego.

Realizacja zapisów dotyczących obszarów chronionych korzystnie odbije się zwłaszcza na zasobach przyrodniczych (Prognoza ... 2008). Niekorzystny jest natomiast wpływ na zabezpieczenie powierzchni otwartych terenów podmiejskich, głównie ze względu na brak propozycji rozwiązań. Ujemny będzie natomiast wpływ poprzez systemy transportowe i energetyczną efektywność środowiska zurbanizowanego. Wzrasta jedynie atrakcyjność podróży pieszych i rowerowych, m.in. turystycznych. Z punktu widzenia ochrony środowiska i równoważenia rozwoju szczególnie wiele negatywnych cech w stosunku do zasobów przyrodniczych niesie za sobą zwłaszcza rozwój ponadlokalnych układów transportowych i systemów infrastruktury technicznej. Jedynie korzystne wpływy na wody powierzchniowe i podziemne występują w przypadku realizacji zadań z zakresu gospodarki wodno-ściekowej. Rozwój infrastruktury transportowej odbije się natomiast korzystnie na części ogólnych warunków równoważenia rozwoju, zwłaszcza w zakresie efektywności energetyki transportu. Niekorzystne dla uwarunkowań rozwoju zrównoważonego jest jednak wyraźnie ujemny wpływ na powierzchnie zalesione i zadrzewione, skuteczność konserwatorskiej ochrony przyrody i potencjał biotyczny terenów głównie w zakresie utrzymania funkcji korytarzy ekologicznych. Celowe będzie także wprowadzenie w niektórych przypadkach obszarów ograniczonego użytkowania (drogi krajowe i wojewódzkie, port lotniczy, lotniska wojskowe).

Oceniając potencjalny stopień konfliktowości (wewnętrznej spójności) w osiąganiu głównych celów wskazanych w projekcie planu skupiono się na dwóch głównych celach: „Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku” oraz „Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województwa”. Z oceny wynika ogólnie mały stopień konfliktowości pomiędzy poszczególnymi celami operacyjnymi

w osiąganiu Celu Generalnego. Przy osiąganiu celu strategicznego „Dostosowanie przestrzeni do wyzwań XXI wieku” znaczny stopień konfliktowości może wystąpić pomiędzy następującymi celami operacyjnymi: „Wzmocnienie regionotwórczych funkcji Poznania jako metropolii o znaczeniu europejskim oraz Kalisza i Ostrowa Wlkp. jako dwubiegunowego układu miejskiego o znaczeniu ponadregionalnym” a „Restrukturyzacja obszarów o niewłaściwym potencjale rozwojowym”, „Poprawa stanu środowiska i racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi” a „Przygotowanie i racjonalne wykorzystanie terenów inwestycyjnych” oraz „Poprawa stanu środowiska i racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi” a „Wzrost spójności komunikacyjnej oraz powiązań z otoczeniem”. Natomiast przy osiąganiu celu strategicznego „Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjałów rozwojowych województwa” konfliktowość między poszczególnymi celami operacyjnymi („Wzmocnienie gospodarstw rolnych oraz gospodarki żywnościowej”, „Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw”, „Wzrost udziału nauki i badań w rozwoju regionu”, „Zwiększenie udziału usług turystycznych i rekreacji w gospodarce regionu”) nie występuje.

Bardzo istotne z punktu widzenia celów projektu Planu są zmiany zachodzące w strukturze użytkowania gruntów województwa wielkopolskiego. Jak wynika z dotychczasowych opracowań (Kistowski 2005) sterowanie tego typu zmianami, korzystne z punktu widzenia utrzymania równowagi ekologicznej i cech rozwoju zrównoważonego, winno być jednym z najważniejszych celów każdego planu wojewódzkiego. Na przestrzeni lat 2004-2006 w oparciu o dane gromadzone w systemie statystyki państwowej obserwuje się wzrost terenów mieszkaniowych, w tym mieszkaniowych i przemysłowych na obszarze województwa wielkopolskiego oraz całego kraju. Wiąże się to z dużym popytem na mieszkania oraz rosnącą działalnością inwestycyjną (przemysłową). Wzrostowi zainwestowania towarzyszy spadek powierzchni użytków rolnych w województwie. Generalnie podobna tendencja widoczna jest w całym kraju. W ostatnich latach daje się zauważyć stagnację w powiększaniu powierzchni terenów rekreacyjnych zarówno w województwie wielkopolskim, jak i w kraju. Zjawisko to sprzyja ochronie środowiska i zrównoważonemu rozwojowi.

Obszary problemowe

Z punktu widzenia ustaleń Planu istotne są obszary problemowe wynikające z uwarunkowań środowiska przyrodniczego (Opracowanie Ekofizjograficzne ... 2005). Obszary problemowe województwa

o niekorzystnych zjawiskach z punktu widzenia uwarunkowań środowiska przyrodniczego (bezpośrednio i pośrednio), a także uwarunkowań gospodarczo-społecznych związanych ściśle z uwarunkowaniami przyrodniczymi, to obszary: o niekorzystnych zjawiskach społecznych i gospodarczych, o niekorzystnych procesach demograficznych, rolnicze o niekorzystnych warunkach gospodarowania, z problemami wynikającymi z konieczności ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz ze stanu środowiska przyrodniczego (objęte szczególną ochroną, zagrożone występowaniem powodzi, zagrożone azotanami, z przekroczoną obsadą zwierząt hodowlanych, koncentracji inwestycji stanowiących szczególne zagrożenie dla środowiska), ograniczonego użytkowania, zamknięte, dynamicznych procesów urbanizacyjnych, konfliktów przestrzennych.

W skali planu województwa nie zawsze można uwidocznić konflikty przestrzenne powstające między głównymi elementami struktury województwa (środowisko przyrodnicze, osadnictwo, infrastruktura techniczna, zwłaszcza komunikacyjna). Wymienić należy następujące typy konfliktów: między środowiskiem przyrodniczym a osadnictwem (charakterem zagospodarowania), między osadnictwem a infrastrukturą techniczną oraz występujące na styku infrastruktura techniczna – środowisko przyrodnicze. Obszary problemowe występują głównie tam, gdzie nakładają się dwa lub trzy niekorzystne zjawiska oraz na terenach, gdzie zachodzą dynamicznie przebiegające procesy urbanizacyjne, wywołujące szereg konfliktów przestrzennych.

Obszary, na których występują zagrożenia dla środowiska przyrodniczego skupiają się głównie tam, gdzie najintensywniej rozwija się rolnictwo (powiaty: leszczyński, gostyński, rawicki, krotoszyński). Występują one także w centralnej części regionu, gdzie występuje koncentracja obiektów zagrażających środowisku. Obszary te tylko w nieznacznym stopniu pokrywają się z tymi obszarami, na których występują problemy społeczno-gospodarcze.

Tereny z ograniczeniami dla gospodarowania, spowodowanymi głównie koniecznością ochrony walorów przyrodniczych (w tym także obszarów NATURA 2000), występują głównie w północno-zachodniej części województwa. Obszarami wymagającymi szczególnego potraktowania są rejon Wielkopolskiego Parku Narodowego oraz dolina Warty na południe od Poznania. Nakładają się tutaj ograniczenia wynikające z funkcji parku narodowego, obszarów NATURA 2000, ujęcia wody dla miasta Poznania oraz zagrożenia powodziowego.

Ochronę zasobów przyrody, zwłaszcza w sieciowych powiązaniach przestrzennych, rozpatrywać należy jednak w układach ponadregionalnych. Podobnie w zakresie ochrony dóbr kultury istnieje wiele elementów, które należy rozpatrywać w szerszym ujęciu niż granice administracyjne województwa. Zagospodarowanie przestrzenne parków kulturowych, szlaków kulturowych i historycznych oraz obszarów kulturotwórczych powinno być prowadzone w ramach porozumień międzygminnych. Dotyczy to m.in. parku kulturowego obejmującego nadnoteckie osadnictwo holenderskie (woj. lubuskie), Szlaku Piastowskiego (woj. kujawsko-pomorskie), południowo-zachodniego parku cysterskiego (woj. lubuskie), szlaki Cysterskie i Bursztynowy (woj. oświęcimskie).

Podsumowanie - redukcja napięć i konfliktów w funkcjonowaniu struktur przestrzennych

Podstawowym zagrożeniem środowiska przyrodniczego wynikającym z realizacji zapisów projektu Planu są: postępująca fragmentacja przestrzeni i tworzenie izolowanych „wysp środowiskowych”, zmniejszanie się powierzchni terenów otwartych na obszarach aglomeracji, postępująca zabudowa terenów podmiejskich (suburbanizacja). Dotyczy to także postępującej izolacji terenów już obecnie chronionych (zwłaszcza Wielkopolskiego Parku Narodowego, Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka), jak i projektowanych, w tym obszarów NATURA 2000. Decydujące znaczenie ma tu tutaj powstawanie nowych barier liniowych (np. drogi) i powierzchniowych (tereny zabudowane) oraz uszczelnianie barier już istniejących. Brak spójności między „wyspami środowiskowymi” powoduje w rezultacie stopniową degradację (np. poprzez zabudowywanie terenów otuliny osiedlami developerskimi). Nadmierne wykorzystywanie terenów najbardziej atrakcyjnych przyrodniczo w celach turystycznych oraz budownictwa mieszkaniowego może doprowadzić do ich dalszej

degradacji, a w następstwie do utraty jednej z podstaw rozwoju lokalnego (niezbędne użytkowanie przestrzeni w sposób racjonalny). Lokalizacja dalszych inwestycji turystyczno-rekreacyjnych o wysokim standardzie wyposażenia na terenach o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych bez pomniejszania walorów rekreacyjnych danego obszaru jest trudna w realizacji. Już sama zabudowa takiego terenu częściowo niszczy jego strukturę przyrodniczą i obniża przyrodnicze walory dla rekreacji, podwyższając jednocześnie walory wynikające z zagospodarowania.

Łagodzenie i kompensacja wpływów negatywnych winno dotyczyć nie tylko np. modernizacji i budowy planowanych dróg (ekspresowe, krajowe, wojewódzkie), czy intensywnej (wysokotowarowej) gospodarki rolnej, ale także wprowadzanie zagospodarowania turystycznego i kształtowanie ośrodków turystyki. Niezbędne jest takie kształtowanie przestrzeni turystycznej, które w minimalnym stopniu koliduje ze środowiskiem przyrodniczym, lokalizowanie bazy rekreacyjnej w sąsiedztwie, a nie na terenach najbardziej atrakcyjnych przyrodniczo, wzbogacanie oferty rekreacyjnej i podwyższanie jej standardu, przestrzeganie zasady priorytetu ochrony środowiska i krajobrazu nad lokalizowaniem bazy rekreacyjnej, stworzenie sieci dróg rowerowych pomiędzy miejscami zamieszkania turystów a miejscami ich wypoczynku.

Literatura

- Kistowski M. 2005. Propozycja metodyczna opracowania prognozy oddziaływania na środowisko projektu planu zagospodarowania przestrzennego województwa. Część I. Problemy Ocen Środowiskowych, Gdańsk, 2 (29): 36-47.
- Opracowanie Ekofizjograficzne Podstawowe dla Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań, 2005.
- Plan gospodarki odpadami dla województwa wielkopolskiego. Zarząd Województwa Wielkopolskiego - ARCADIS Ekokonrem Sp. z o.o., Poznań, 2003 (Uchwała Nr XIII/170/2003 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 29 września 2003 r.); Plan gospodarki odpadami dla województwa wielkopolskiego na lata 2008-2011 z perspektywą na lata 2012-2019. Aktualizacja. ARCADIS Profil Sp. z o.o., Poznań, 2008.
- Prognoza oddziaływania na środowisko projektu strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań, 2005.
- Prognoza Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Poznań, 2006.
- Program ochrony środowiska województwa wielkopolskiego na lata 2002-2010 (Uchwała Nr LI/731/2002 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 9 lipca 2002 r.)
- Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Poznań 2000, 60 str. (Uchwała Nr XXVI/386/2000 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 10 lipca 2000 r.)
- Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Poznań, 78 str.
- Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2007-2013. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Poznań, 2006.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 150, tekst jednolity z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska. Dz. U. z 2006 r. Nr 129, poz. 902, tekst jednolity z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Dz. U. Nr 80, poz. 717, z późn. zm.
- Uchwała Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Nr XXVI/405/04 z dnia 27 września 2004 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego.

Kasprzak K.

Uchwała Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Nr XXXI/491/05 z dnia 28 lutego 2005 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.